

17-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. СОТ ӨНДІРІСІ, 1-БӨЛІМ (2)

Жоғарғы және апелляциялық
соттардың қызметі

1. Англия мен Уэльстегі сот жүйесі
2. Жоғарғы сот
- 2.1 Жоғарғы Соттың өкілеттігі
3. Апелляциялық сот
4. Апелляциялық соттардың қарау фактісі

Барлық дерлік апелляциялар бірінші сатыдағы сотқа жіберілген (әдетте, 14 күн ішінде, бұл мерзім тараптардың келісімі бойынша ұзартылуы мүмкін емес) Апелляциялық соттың рұқсатын талап етеді. Егер төмен тұрған сот рұқсат беруден бас тартса, Апелляциялық сотқа рұқсат беру туралы жаңа өтініш берілуі мүмкін.

Әдетте, апелляциялар келесі деңгейдегі азаматтық істер жөніндегі судьяға (аудандық судьядан округтік судьяға, бас судьядан Үлкен соттың судьясына, округтік судьядан Үлкен соттың судьясына, Үлкен соттың судьясынан Апелляциялық сотқа) жіберіледі.

Егер апелляция «қағидаттарға немесе сот практикасына байланысты маңызды мәселені қозғаса» немесе апелляцияны Апелляциялық соттың қарауы үшін «қандай да бір дәлелді себеп» болса, қайта апелляция беру мүмкін болып саналады.

Екінші және тіпті үшінші деңгейдегі апелляциялар Апелляциялық соттан Жоғарғы Сотқа (бұрын Лорд Палатасына) жіберіледі. Бірақ, кейбір істерде апелляция Үлкен соттан тікелей Жоғарғы Сотқа «секіруі» мүмкін, атап айтқанда, Апелляциялық сот үшін міндетті прецедент орын алған кезде, екі тарап та «секіруге» келіссе және мәселе көпшілік алдында үлкен маңызға ие болса.

Мысалы, Jones V Kaney (2010) ісінде судья Блейк (Жоғарғы Соттың өзі оған рұқсат берген жағдайда) «көтеру(секіру)» тәртібімен Жоғарғы соттың істі қарауы туралы өкім берді. Апелляция Stanton v Callaghan (2000, CA) ісінің мәні бойынша қатысты болды, онда куәнің иммунитеті ACE 35-бөлігіне сәйкес сарапшылар отырысында айтылған Тараптар тағайындаған сарапшылардың пайымдаулары мен тұжырымдарына қолданылған.

1. АНГЛИЯ МЕН УЭЛЬСТЕГІ СОТ ЖҮЙЕСІ

Ұлыбританияда бірыңғай біріздендірілген сот жүйесі жоқ. Англия мен Уэльс ортақ сот жүйесі бар, Шотландия мен Солтүстік Ирландия әрқайсысы жеке меншік жүйелері бар. Солтүстік Ирландия жүйесі ағылшын тіліне ұқсас, сол сот органдары бар. Шотландияның сот жүйесі ұқсас принциптерге негізделсе де, істі жүргізу құрылымы мен тәртібі жағынан ерекшеленеді.

Англия мен Уэльстің сот жүйесі әртүрлі инстанциядағы соттар арасында істердің соттылығы мен ведомстволық бағыныстылығын көп деңгейлі және жеткілікті күрделі бөлумен сипатталады.

Англия мен Уэльстің сот жүйесінің құрамы:

1. Біріккен Корольдіктің Жоғарғы Соты (Supreme Court of the United Kingdom);
2. Англия мен Уэльстің Жоғарғы соттары • Senior Courts of England and Wales);
3. Апелляциялық сот (Court of Appeal);
4. Сот төрелігінің Үлкен Соты (High Court of Justice);
5. Тәжі Соты (Crown Court).
6. Төменгі соттар (Subordinate courts):
7. Графтық соттар (County Courts);
8. Магистрлік соттары (Magistrates Courts);
9. Арнайы соттар (Special Courts);
10. Трибуналдар қызметі (Tribunals Service).

Бұл дәрісте тек жоғарғы және апелляциялық соттардың қызметі ғана қаралады.

2. ЖОҒАРҒЫ СОТ

Жоғарғы Сот (Supreme Court) 2009 жылы сот және заң шығарушы (Лордтар палатасы атынан) билікті неғұрлым айқын бөлу және Парламент пен соттар арасындағы қатынастарда ашықтықты арттыру мақсатында құрылды. Лорд-судьялар (Law Lords), сондай-ақ Апелляциялық соттың Лорд-ординариі (Lords of Appeal in Ordinary) ретінде танымал, Лорд палатасының сот жұмысын 2009 жылдың шілдесіне дейін атқарған жоғары билікті, штаттық судьялар болған, олар Парламентте жұмысын тастап, Құрама

Корольдіктің жаңа Жоғарғы Сотының судьялары лауазымына тағайындалды.

2005 жылғы конституциялық реформа туралы заңмен құрылған Біріккен Корольдіктің Жоғарғы Соты (The United Kingdom Supreme Court) — Лордтар палатасының апелляциялық комитетін ауыстырған Біріккен Корольдіктің жоғары Апелляциялық соты болып табылады. Бұл — Біріккен Корольдігіндегі барлық азаматтық істер бойынша жоғары Апелляциялық сот.

Ол сондай-ақ Англияда, Уэльс және Солтүстік Ирландияда қылмыстық істер бойынша апелляция беру үшін соңғы инстанция болып табылады (Шотландияда қылмыстық істер бойынша жоғары сот әлі де жоғары Әділет соты (High Court of Justiciary). Жоғарғы Сотқа сондай-ақ құпия кеңестің (Privy Council) сот комитетінің құзыреті де көшті. Онда он екі судья, соның ішінде Президент (қазіргі уақытта бұл лауазымды лорд Филлипс алады) отыр. Бірінші судьялар 2009 ж. шілдеде Лордтар палатасының апелляциялық комитетін құраған лордтар болды. Жаңа сот судьялары лордтар палатасында парламенттік дебаттар барысында отырысқа немесе дауыс беруге құқылы емес.

Жаңа соттың судьялары бірқатар ұсыныстардан кейін патшаның ұлы болуымен тағайындалады. Кандидатқа қойылатын формальды талаптар «(қандай да бір уақытта) кемінде екі жыл жоғары судья лауазымын атқаруы немесе заңгер ретінде кемінде 15 жыл практикалық қызметті жүзеге асыруы». Осылайша, судья барристерлер немесе солиситорлар қатарынан сайлануы мүмкін. 2004 ж. журналдағы Баронесса Хейл Жоғарғы Соттың болашақ судьясы қатардағы судья ретінде «траншеяларда» белгілі бір уақытты міндетті түрде жұмыс істеуі тиіс деген себептерді көрмегенін мойындады. Ол тек Апелляциялық соттың немесе Жоғары соттың судьяларына қарағанда, кандидаттардың кең шеңберінен сайлау мүмкіндігін қорғап қалды.

2.1 Жоғарғы Соттың өкілеттігі

Жоғарғы сот, оның ізашары сияқты – Лордтар палатасы заңды түсіндіре алады, және бұл түсіндіру Англия мен Уэльс соттары үшін, сондай-ақ кейбір жағдайларда Біріккен Корольдіктің басқа бөлімдерінің соттары үшін міндетті күшке ие. Жоғарғы соттың шешімдері барлық төмен тұрған соттар үшін міндетті болып табылады. Бірақ сот Лорд Палатасы ие емес өкілеттіктерге ие емес. Лорд Нойбергер айтқандай, « әрине, ешкім Конституциялық сот, яғни атқарушы биліктің емес, заңнамалық іс-қимылдарға Конституциялық сот бақылауын жүзеге асыруға қабілетті сот құрғысы келмеді. Сонымен, жаңа сот нормативтік актілерді олардың конституциялық емес негізде жоюға құқылы емес».

Жоғарғы Сот Лордтар палатасының шешімдерін және өзінің жеке шешімдерін орындайды. Бірақ 1966 ж. практика жинағы сақтандыру клапаны ретінде әрекет етеді, Жоғарғы сотқа осы мәселені құқықтық түсінуде елеулі өзгерістер болған жағдайда өз шешімдерін алып тастауға рұқсат береді. Зерттеуге сәйкес, Луи Блюм-Купер, 1966 жылдан 2009 жылға дейін лордтар палатасының кем дегенде 21 шешімі алынып тасталды немесе прецеденттен бас тарту осы айрықша құқығына сәйкес күші жойылды. Жоғарғы Соттың Парламент актісін жарамсыз деп тануға құқығы жоқ. Бірақ соттар заңды 1998 жылғы Адам құқықтары туралы заңға қайшы деп жариялай алады (және бұл жағдайда Үкімет заңның тиісті ережелеріне өзгерістер енгізу үшін шаралар қолдануға тиіс). А-ға қарсы Secretary of State for the Home Department (2005) құрамында тоғыз судья бар Лордтар палатасы терроризмге, қылмысқа қарсы күрес және қауіпсіздікті қамтамасыз ету туралы 2001 жылғы Заңның ережелері, ол ішкі істер министріне терроризмге күдікті шетел азаматтарын ордерсіз және талқылаусыз ұстау құқығын берді, Конвенцияға қайшы келеді деп қаулы етті.

Алайда Жоғарғы Сот Жоғары Сот органына келіп түсетін істердің легін тікелей бақылайды. Ол, егер оның апелляцияны қарайтын құрамы істің Жария немесе өзге де ерекше маңызы бар мәселеге қатысты екеніне көз жеткізсе ғана түпкілікті апелляцияға рұқсат береді. Gray-ге қарсы Callery ісінде (2002) ол «практика» мәселелерін шешуге, атап айтқанда нәтижеге байланысты сыйақы туралы келісімдерге қатысты емес, бірақ MGN (2005) қарсы Campbell ісіне ол мұндай апелляцияны қарады. Жоғарғы соттың шешіміне апелляция беруге болмайды. 1934 жылдан бастап Лорд Палатасы өзін-өзі қорғауға арналған бекіністі құруды шешті, қазір «рұқсат» деп аталатын «апелляцияға рұқсат беру» туралы талапты қабылдады. Бұл тәжірибе әлі де бар. Осылайша, Жоғарғы сот, оның ізашары сияқты Лордтар палатасы – өз мүдделерінің негізгі қорғаушысы ретінде әрекет етеді.

Жоғарғы Сот, әдетте, қандай істерді қарастыруды өзі шешеді (төмен тұрған сот өз шешімін берген жағдайда, бұрынғыдай сирек болатын жағдайларды қоспағанда). Рұқсат беру туралы барлық өтініштер алдымен қағаз нысанда ұсынылады және қаралады. Бірақ өтінішті ауызша түрде қарау туралы бұйрық қабылдануы мүмкін. Рұқсат онда көрсетілген мәселелермен шектелуі мүмкін. Рұқсат беруден бас тартылған

жағдайда сот бас тартудың үлгі себептерін ғана көрсетеді. Жоғарғы сот, оның ізашары – Лордтар палатасы сияқты жылына 80-нен астам апелляцияны сирек қарайды. Олардың көпшілігі қылмыстық істермен байланысты емес. Лордтар палатасы қызметінің соңғы онжылдығы ішінде конституциялық құқық және адам құқықтары мәселелері бойынша апелляциялардың саны өсті; Дэвид Фельдман 2002 жылдан 2008 жылға дейін адам құқықтары жөніндегі істер Палата істерінің жалпы санының 37,5%-ын, ал Блом Купер 2003-2007 жылдары жария құқық саласындағы істердің үлесі 35%-ды құрады деп санайды. Лордтар палатасы жұмысының үштен бір бөлігі салықтық апелляцияларды құраған дәуір, артта қалды.

Жалпы азаматтық істердегі апелляциялар туралы мәселеге қайта оралғанда, егер ол төмен тұрған соттың шешімі төмен тұрған сотта істі қарау кезінде елеулі процессуалды немесе өзге де бұзушылық салдарынан «дұрыс емес» немесе «әділетсіз» деген қорытындыға келсе, сот апелляцияны қанағаттандырады. Апелляциялық соттар құқық мәселелері бойынша түзетулер енгізу үшін барлық қажетті өкілеттіктерге ие және тіпті мұны жасауға міндетті. Алайда, жалпы алғанда, соттар «академиялық» және «гипотетикалық» мәселелер бойынша, яғни тікелей тараптарға қатысы жоқ мәселелер бойынша апелляцияларды өте нашар қарайды. Бірақ бұл жерде, егер мәселе жалпы қоғам үшін маңызды болса, ерекшелік жасалуы мүмкін. Қысқаша апелляцияларды қарау үшін бейнеконференцияларды пайдалану ұсынылды.

3. АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ СОТ

Апелляциялық сот (Court of Appeal) Англия мен Уэльстің сот жүйесінде жоғары соттардың арасында ең жоғары орын алады. Апелляциялық сот басқа соттардың немесе трибуналдардың шешімдеріне жасалған шағымдарды ғана қарайды. Оның шешімдері Жоғарғы соттан басқа барлық соттар үшін міндетті прецеденттер болып табылады. Қазіргі уақытта оның құрамында апелляциялық істер бойынша 39 Лорд бар.

Апелляцияны беру үшін Жоғары Сот немесе, әдетте, Апелляциялық соттың өзі беретін арнайы «рұқсат» алу талап етіледі. «Апелляция беруге рұқсат беру» туралы өтініштерді әдетте Апелляциялық соттың бір судьясы қарайды.

Апелляциялық соттың екі бөлімшесі бар: Қылмыстық және азаматтық. Қылмыстық бөлімшенің номиналдық төрағасы және қылмыстық сот төрелігі жүйесінің басшысы Лорд - Бас судья (Lord Chief Justice) болып табылады, бірақ 2005 жылғы Заңға сәйкес ол осы лауазымға басқа судья тағайындай алады. Азаматтық бөлімшенің төрағасы және тиісінше азаматтық сот төрелігі жүйесінің басшысы болып табылады, яғни «бұрама қағаздар сақтаушысы» («Master of the Rolls» - «хранитель свитков») – Англияның және Уэльстің сот жүйесіндегі екінші жоғары судья.

Азаматтық бөлім азаматтық және отбасылық сот төрелігіне қатысты, Жоғары соттың апелляциялары бойынша, ал кейбір жағдайларда еңбекпен қамту мәселелері бойынша апелляциялық трибунал сияқты графтар мен арнайы трибуналдардың соттарынан өтініштерді тыңдайды. Апелляциялық сотта азаматтық істерді үш Лорд-судьялардың алқалары қарайды, олардың әрқайсысы жеке шешім қабылдайды. Соттың жалпы ұйғарымы бір ауыздан немесе екі көпшілік дауыспен шығарылуы мүмкін. Мұндай жағдайда азшылықта қалған судья өзінің ерекше пікірін ауысымды түрде баяндайды, ол неге осы шешіммен келіспейтінін түсіндіреді.

Қылмыстық бөлімше сот қабылдаған тәж немесе тым жұмсақ үкімдерге Бас прокурор енгізген тәж және апелляциялық ұсыныстарға қылмыстық істер бойынша апелляцияларды қарайды. Бұл бөлімшедегі алқа әдетте Лорд-судьядан және Жоғары Соттың екі судьяынан тұрады.

Қылмыстық апелляция туралы аса маңызды істерді Бас судья, корольдік орындықтар бөлімшесінің төрағасы немесе апелляциялық соттың қылмыстық бөлімшесінің Вице-төрағасы Лорд жиі тыңдайды. Шешімдер әрдайым бірауыздан шығарылады; судьялардың біреуі басқалармен келіспесе, ол көпшілік алдында жүреді және өзінің ерекше пікірін білдірмейді.

4. АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ СОТТАРДЫҢ ҚАРАУ ФАКТИСІ

Апелляциялық соттардың факт мәселелерін қарастыруына келетін болсақ, мұнда үш негізгі аспекті бар:

1. Апелляциялық соттың «жаңа дәлелдемелерді алуы»;
2. Апелляциялық соттың бірінші сатыдағы соттың қорытындыларын зерделеуі;
3. Апелляциялық соттың дәлелдерді ауызша түрде қабылдамауы.

Үшінші тармақ бойынша жалпы ереже бойынша тек бірінші сатыдағы сот ауызша айғақтарды тыңдайтынын байқаған жөн; сондықтан, егер (1) және (2) тармақтардың тиісінше орындалуы айғақтарды

ауызша түрде қарауды талап ететіндігі анықталса, Апелляциялық сот әдетте істі бірінші сатыдағы сотқа қайтарады.

Бұдан әрі (1) және (2) сұрақтар баяндалады.

«Жаңа дәлелдемелерге» қатысты сот, әдетте, талқылау барысында кедергісіз немесе ақылға қонымды күш-жігерді қоса алатын жаңа дәлелдемелерді қарастырмайды.

Мұнда келесі негізгі принциптер жұмыс істейді:

1. «Дәлелдеме істі талқылау барысында ақылға қонымды күш-жігерді қоса ала алмайды»;
2. Жаңа дәлелдеме «істің нәтижесіне елеулі әсер етуі мүмкін, бірақ, бұл әсер шешуші болуы міндетті емес»;
3. Жаңа дәлелдеме, сондай-ақ, «сенімді, бірақ ол міндетті түрде ұсталмайтын болуға тиіс».

Істің нақты мән-жайларын ықтимал қайта бағалау туралы мәселеге қатысты Апелляциялық сот «дәлелдемелермен бекітілген фактілерге қатысты кез келген қорытынды жасай алады». Бірақ бұл ретте сот төмен тұрған соттың «негізгі фактілер туралы қорытындыларды» сирек қайта қарайды. Істі қараған соттың «негізгі фактілер туралы қорытындылар» алдында Апелляциялық соттың пиететі – жекелеген түсіндіруге лайық өте күрделі мәселе.

Бұған дейін алдамшы түсініктеме берілді, оған сәйкес Апелляциялық соттың фактілерге қатысты жаңа тұжырымдар жасау қабілеті бірінші сатыдағы соттың тиісті тұжырымға қандай тәсілмен келгеніне байланысты: «негізгі фактілерге қатысты қорытындыларға қатысты апелляцияларда Апелляциялық соттың тәсілі судьяның тұжырымдарына қандай мән берілгеніне байланысты, ал бұл мән, өз кезегінде, істі қарайтын судьяның Апелляциялық соттың үстінен қандай артықшылығы бар екендігіне байланысты; неғұрлым артықшылық болса, Апелляциялық соттың тұжырымдарды өзгерту соғұрлым аз болады».

«Артықшылық «төмен тұрған соттың монополиясында (қазіргі тәжірибеде)» тірі « айғақтарды тыңдау болып табылады. Осы мәселе бойынша негізгі зерттеуде лорд-судья Кларк «негізгі фактілерге қатысты қорытындылардың» санаттарын ажыратады»:

- қорытынды, «қуәнің ауызша айғақтарына толығымен негізделген»;
- «ішінара ауызша айғақтарға және ішінара құжаттарды талдауға негізделген»;
- «жазбаша дәлелдемелерге толық немесе толық дерлік негізделген»;
- осы фактілер бойынша «тікелей дәлелдемелерден алынған қорытындылар»;
- сондай-ақ «фактілерге қатысты кейбір қорытындылар, алайда, негізгі фактілерге қатысты қорытынды болып табылмайды», бірақ «бір-бірімен салыстыру қажет түрлі факторларды бағалаумен байланысты»;
- бұл «фактілерді бағалау», ол «тұрғысынан байланысты, соның салдарынан ол әр түрлі төрешілерден ерекшеленуі мүмкін»;
- бірінші сатыдағы соттардың мұндай тұжырымдары «соттардың қарауы құқығын жүзеге асыруға өте жақын болуы мүмкін және апелляциялық соттар оларға ұқсас түрде келуге тиіс».

Осы санаттарға қатысты мынадай тәсілді қолдану қажет: «егер апелляциялық сот қорытынды немесе қорытынды дұрыс емес екенін (апелляцияға рұқсат беруді ақтайтын) нақты мүмкіндікті көрсетсе, апелляциялық соттың рөлі ауызша айғақтарды тыңдаған бірінші сатыдағы судьяның артықшылықтарын толық көлемде ескере отырып, бұл, әрине, солай екенін анықтаудан тұрады». Бірақ бесінші «фактілерді бағалауға» қатысты апелляциялық сот «ең алдымен бағалау жүзеге асырылған немесе сот шешімі шығарылған тәртіптің дұрыстығына назар аударады», және осылайша, ол судьяның қорытындысы ақылға қонымды келіспеушіліктер болуы мүмкін шектерден шығып отыр деп ұйғаратын жағдайларды қоспағанда, апелляциялық сот араласпауға тиіс.

Лорд-Рикс судьялары:

(i) фактілерге қатысты қорытындылар құқықтық критерийлерді қолданумен жиі тығыз байланысты;

(ii) егер фактілерге қатысты кейбір қорытындылар даулы сипатта болса, оларды қайта қарау қуәлардың сенімділігі туралы мәселені қайта қарауды талап етпеген және іс материалдары осындай қайта қарау үшін жеткілікті болған жағдайда, Апелляциялық сот фактілерге қатысты осындай тұжырымдарға қайта жүгіне алады.

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Сот өндірісі, 1-бөлім (2)
Дәріс: Жоғарғы және апелляциялық соттардың қызметі
Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

Taylor v Lawrence (2002) істегі Апелляциялық сот Ең ерекше жағдайларда ол өзінің (Жалпы ереже бойынша түпкілікті) шешімдерін қайта қарап, қажет болған жағдайда жойып немесе өзгерте алады деп қаулы етті. Енді АСЕ Жоғары Сот пен Апелляциялық сот қарайтын апелляциялар үшін осы тәжірибені бекітті.

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / пер. с англ.; под ред. Р.М. Ходькина; Кембриджский ун-т. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
2. Борисова Е. А. Апелляция в гражданском (арбитражном) процессе. М., 2008. С. 11-15.
3. Кузовков И.А. Теоретические проблемы апелляционного производства в судах Англии и Уэльса. Дис. ... к.ю.н: 12.00.15. – М., 2006. – 205 с.